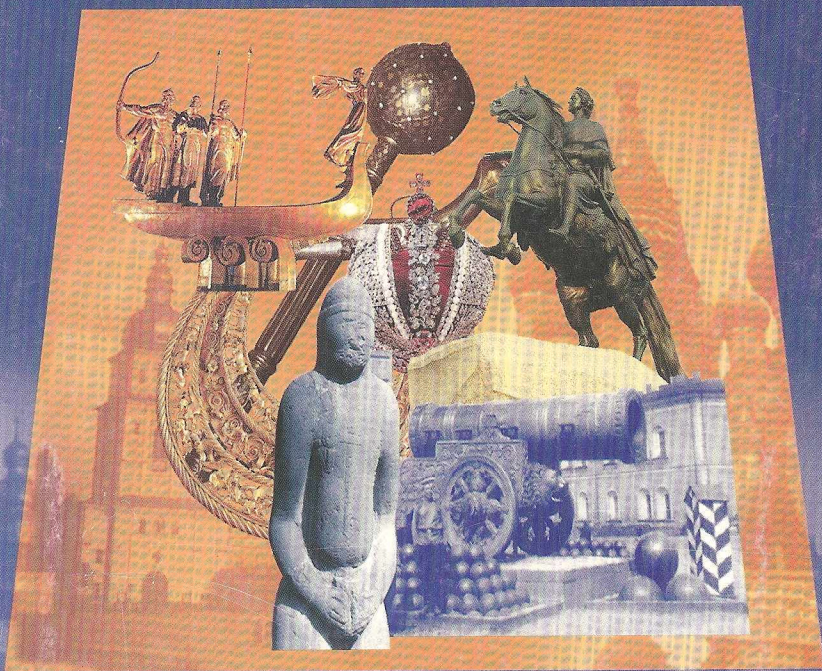

94(477+470)
У45

УКРАЇНА І РОСІЯ:

ДОСВІД ІСТОРИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА

- Т. 1. - С. 45.
8. Там же, - С. 49.
  9. Там же.
  10. Літопис Руський. - С. 50.
  11. Там же, - С. 62.
  12. Там же.
  13. Там же.
  14. Там же.
  15. Там же, - С. 66.
  16. Там же.
  17. Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. Українське ред. проф. П.Яроцького. - К., 1997. - Т. 2. - С. 24.
  18. Літопис Руський. - С. 65.
  19. Златоустий. Древняя Русь. X - XIII вв. / Сост. А.Г.Кузьмин, А.Ю.Карпов. - М., 1990. - С. 166.
  20. Там же, - С. 120.
  21. Там же, - С. 121.
  22. Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы (указ. соч.). - С. 245.
  23. Златоустий. Указ. соч. - С. 129-130, 135.
  24. Літопис Руський. - С. 63.
  25. Там же, - С. 92.
  26. Історія Релігії в Україні. Указ. соч. - С. 13.
  27. Там же.
  28. Там же.
  29. Там же, - С. 13-14.
  30. Батрак О.П. Політико-ідеологічна спрямованість літописного символу віри / Історія України. - К., 2000. - № 48. - С. 4-6; Батрак О.П. Термін "подібносущний" в нагрисичній і давньоруській літературі / Історія України. - К., 2003. - № 9. - С. 10-13; № 11. - С. 18-21.
  31. Поснов М.Е. История христианской церкви. - Брюссель. - 1994. - С. 355.
  32. Кузьмин А.Г. Западные традиции в русском христианстве. / Введение христианства на Руси. - М., 1987. - С. 37.

С. В. Щербак (м. Кривий Різ)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ КНЯГИНИ ОЛЬГИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Історія давньої української літератури органічно пов'язана з історією християнства на Русі, історією руської православної церкви. Пам'ятки давнього письменства є основним джерелом громадсько-політичного, культурного й церковно-релігійного життя народу, в них відбито події і факти світської та церковної історії давнього періоду. Давні літописи ("Повість минулих літ". "Київський літопис", "Галицький літопис", "Волинський літопис") малюють сторінки історії Русі та України, відображаючи роль князівства у суспільстві.

Найвидатнішим твором давньоруської літератури є літописна "Повість минулих літ", завершена на початку XII ст., авторство якої традиція приписує ченцеві Києво-Печерського монастиря Несторові.

Саме цей твір і є джерелом наших знань про історичних осіб. Нестор і його попередники, що творили "Повість" упродовж більш як ста років, намагались якнайповніше розповісти про події того часу. На думку вчених, основним джерелом для літописання були фольклорні матеріали, що перепліталися з книжними джерелами, серед них виділялись оповідання про княгиню Ольгу.

Особистість княгині Ольги як об'єкт історичного дослідження постала у працях Грушевського М., Шахматова О., Томашевського С., Приселкова М., Полонської-Василенко Н., Рибакова Б., Лісової Н., та інших. В літературному контексті до образу княгині Ольги зверталися Нестор-літописець, Рилеев К., Лебедев В., Гумільов Н., Кожинов В., та інші. Історики та літературознавці розглядали проблему образу княгині Ольги з різних, часом протилежних точок зору, проте цілісного та системного підходу до розгляду хоча б якогось основного типу людського характеру княгині у дослідженнях не спостерігається. Звернення до інтерпретації образу княгині Ольги в історичному та літературознавчому контексті пов'язується з філософсько-психологічною складністю її зображення в історії та літературі.

Княгиня Ольга у давньому східнослов'янському письменстві, жіночий образ, з яким ми зустрічаємося на сторінках "Повісті минулих літ". Вона "аки денница пред солнцем и аки зоря пред светом, си бо сеяте аки луна в ноши" [2, 23]. Про її вроду, розум говорив цесар Костянтин, син Леонтів (955 рік): "побачивши її гарну з лиця і вельми тямущу, здивувався цесар розуму її її розмовляв з нею, сказавши їй: "Достойна ти еси царствовать в городі сьому з нами" [2, 35]. Спираючись на літописи та історичні відомості, стосовно її походження, то вони неясні. У "Повісті минулих літ" під 903 роком зазначено, що привели Ігореві дружину із Пскова іменем Ольга [2, 6]. Розглядаючи працю Лісового М.М "Джерела Російської держави" [5] підкреслюємо дуже влучні думки. Автор досліджуючи постать княгині Ольги наводить деякі думки дослідників, які досих пір викликають дискусії, а саме на думку Татищева, який уточнює, що на основі Іоакімовського літопису Ольга належала до роду князів Ізборських (давньоруських княжих династій X-XI ст). Про соціальне та національне походження Ольги існує в історичній літературі декілька гіпотез. Її вважали слав'янкою - "із простих перевізниць на річці Великій" спираючись на Степенну книгу, в якій зазначається факт знайомства Ігоря з Ольгою "Когда же совсем юный Игорь был в Псковской земле - рассказывают некоторые дивное сказание - однажды тешился он охотой и увидел на той стороне реки хорошую добычу; и не мог он перейти на ту сторону реки, потому что не было лодки. И увидел он, что кто-то плывет по реке в лодке, и позвал лодочника к берегу, и велел перевезти себя за реку. И когда

плыли они, взглянул Игорь на гребца того и увидел, что девица (а это была блаженная Ольга), совсем юная, красивая и отважная. Он никогда ее раньше не видел, и вид ее поразил. И разгорелась в нем страсть, и обратился он к ней с бесстыдными словами. Она же поняла коварство этих непристойных слов и, пресекая его непристойные речи, не как юная, но как умудренная зрелым умом, сказала, обличая его: "Зачем напрасно позоришь себя, о князь, склоняя меня на срам? Зачем, думая о неподобающих вещах, постыдные слова произносишь?...И много другого разумного сказала она...Когда же пришло время, повелел он, чтобы нашли ему невесту...и послал он за ней родича своего, вышеназванного князя Олега, и взял в жены с подобающей честью, и так сочетались они законным браком" [5, 93-94]. Вважали болгаркою (Д.І.Лловайський), балтійською княжною (литовського походження за твердженням М.Костомарова та Л.Творогова), також приписували їй кельтську родословність (Кузьмин М.) [5, 10]. Лісовий М. припускає, що вона була варяжського роду, може, дочкою одного з вікінгів Вещого Олега, а може і родичкою. І звали її варяжським (скандинавським) іменем Хельга. Про неї склалося кілька легенд, які наводить у своїй праці "Історія України" Полонська-Василенко Н. [3, 99]. За однією з них, вона, будучи дочкою перевізника, перевозила через ріку Ігоря, який захопився її вродою та розумом і одружився з нею. За іншою легендою, вона дочка боярина. Інші вважали її дочкою Псковського князя. Також була думка, що Ольга болгарського походження [3, 100]. Є гіпотеза, що Олдьга-Неїда була дочкою Олега-Неїди, який оженив її з Ігорем. Її королівське, норманське походження (дочка князя Олега) пояснюється, чому вона беззаперечно корилася як варяжка дружина. Імена Неїди-Олег і Неїда-Ольга означають "мудрий", "віщий", "святий"[3, 99]. Цей історичний факт змальовував поет, прозік, перекладач В.Лебедєв у творі "Сказание о княгине Ольге»

...Княжий взор суров и тяжек, прямо в душу смотрит он!

Но без робости Прекрасна отдала ему поклон,

И стоит румяней зорьки, и стоит - белее снега...

И смягчается - светлеет взор угрюмого Олега.

«Эй, вы - отроки и гридни! Разбивайте здесь привал.

Не куницу, а девицу княжич наш заполевал...

...Отыскал себе невесту, молодую свет-княгиню.

Ишь, краса-то! Незазорно взять на киевский престол...»

...Увезут меня, младую; буду мужняя жена.

Ты прости-прощай, родная, ты - псковская сторона![5, 144].

У своєму творі автор змальовує, показує своє авторське ставлення до всіх відомих літописних подій цього періоду, також звертає увагу на красу княгині, помсту над древлянами, правління Ольги та інше.

Нікому з володарів не присвятив наш літопис скільки уваги, як Ользі протягом двох десятиріч виступає вона в ролі мудрості й жіночих чар.

Протягом двадцяти років правила Ольга державою мирно й тихо. Цей винятковий факт заслуговує на особливу увагу. Не можна випускати з ока й те, що було Х ст., розквіт середньовіччя- доби, коли в усій Європі панувала фізична сила і кожен володар був насамперед воєначальником, вождем армії.

І от на Київському престолі з'являється жінка, за середньовічними поняттями –літня, бо за літописними вказівками їй було за 50 років, хоч, звичайно, хронологія літопису в цьому відношенні і не завжди заслуговує на повне довір'я.

Все це свідчить про незвичайність її, і доводиться прийняти характеристику Ольги, яку дає літопис, – як “наймудрішої серед усіх людей”, бо на високому рівні культури і моралі стояла держава, що беззастережно корилася владі жінки, котра в добу панування фізичної сили панувала розум і душевну красу.

Літописець наділив Ольгу такими рисами характеру, як розум, дипломатичність, вірність кохання, мстливість. Початок самостійного правління княгині Ольги пов'язано з описом грізної помсти над древлянами. На основі народних переказів літописець увів до літопису оповідання про три помсти древлянам (946). У цих оповіданнях Ольга виступає ще язичницею, хитрою і підступною жінкою, що жорстоко мстить за вбитого мужа Ігоря, тричі знищуючи древлянських послів і підкоряючи собі древлянську землю. Усе це розкривається в докладному і напівреалістичному описі літописця причин і наслідків помсти, яку учинила Ольга за смерть свого чоловіка: “І розповіли Ользі, що деревляни прийшли, і позвала (їх) Ольга до себе, і мовила їм: “Добрі гості прийшли”. І сказали деревляни: “Прийшли, княгине”. І мовила їм Ольга: “Говоріть-но, заради чого ви прийшли сюди?” І сказали деревляни: “Послала нас Деревлянська земля, кажучи так: “Мужа твого ми вбили, бо муж твій, як той вовк, що обкрадав і грабував. А наші князі добрі є, бо пильно вони подбали про деревлянську землю. Іди-но за нашого князя за Мала: – бо ім'я йому було Мал, князю деревлянському”. Мовила тоді їм Ольга: “Люба мені є річ ваша. Мужа свого мені вже не воскресити, а вас хочу я завтра вшанувати перед людьми своїми” [2, 32].

Вшанування Ольгою послів-сватів стало кривавим: було наказано засипити їх живцем у ямі [2, 33]. А тих, хто прийшли після того спалили в лазні [2, 33]. Після того сама Ольга вирушила з дружиною в деревлянську землю, де влаштувала тризну-учту, під час якої її люди напоїли і перебили до п'яти тисяч деревлян [2, 33]. Після того з великим військом облягла Іскоростень і наклала на його мешканців данину: по три голуби і по три горобці, тим самим запалила весь Іскоростень” [2, 34-35].

На той час існувало право і обов'язок кривавої помсти. Ольга виступає як зразкова дружина, яка виконує свій обов'язок перед забитим чоловіком, а з другого боку, змальовується як розумна, хитра жінка. Все це помітно знижує виховний потенціал образу княгині.

Характерно, що літописці без найменшого осуду описують тортури, що їх вигадувала Ольга для деревлян, бо для цих людей X-XI ст., було цілком ясно, що інакше вона й не могла вчинити. У цьому описі відображаються народні звичаї та традиції, а саме елементи міфологізму та символізму (число три, поминальний обряд). Разом з тим літописець наділив Ольгу вишуканими епітетами, порівнюючи її із зірницею та місяцем. Вона була "аки деньница пред солнцем и аки зоря пред свѣтом, си бо съяше аки луна в нощи".

Змалювання цього історичного факту і свою інтерпретацію висловлює Рилєєв К. Поет у літературній діяльності якого велике місце відводилося героям російської історії, зокрема княгині Ользі прагне зі своєї точки зору змалювати цей факт. К.Рилєєв у творі "Ольга на могиле Игоря" описує такі події:

...То Ольга с Святославом шли

И стали на кургане.

И долго мудрая в тиши

Стояла пред могилой...

И мудрая вешала:

«Мой сын! Здесь пал родитель твой.

Вот храброго могила!

Но слез не лей: я местию злой

Древлянам заплатила [5, 138].

Ольга стала повноправною княгинею, правителькою величезної держави. Вона сама об'їхала всю державу, заклала нові міста, села і призначала в них правителів, спробувала встановити порядок збору данини: встановила норми податків - "устави", "уроки", "броки", "дані". Княгиня встановила "ловища" та "перевесища": ці обидва терміни стосувались і полювання.

Факт охрещення княгині Ольги фіксується в літописі. Відсутність точних вказівок викликала кілька припущень, де саме й коли хрестилася Ольга [6, 103]: в Києві чи Царгороді, куди приїхала вона за літописом у 955 році. "Повість минулих літ" розповідає про це таким чином: "цїсар Костянтин Порфирородний "і, побачивши її, гарну з лица і вельми тямущу, здивувався цїсар розумові її і розмовляв з нею, сказавши їй: "Достойна ти еси царствовати в цьому городі з нами" [2, 35] маючи на увазі бажання одружитися з Ольгою. Але княгиня нагадала йому, що вона поганка і погодилася охреститися з умовою, щоб цїсар був її хрещеним батьком "Я поганка есмь. А якщо ти хочеш мене

охрестити, то охрести мене сам. Якщо ні – то я не охрещусь” [2, 35]. “А по охрещенні призвав її цар і сказав їй: “Я хочу взяти тебе за жону”. Вона тоді мовила: “Як ти хочеш узяти, коли охрестив мене сам і назвав мене дочкою? Адже в християнах нема такого закону – ти ж сам знаєш”, за християнським законом хрещений батько не може одружитися з хрещеницею. Так вона перехитрила царя, як раніше перехитрила деревлян [2, 36]. Сам візантійський цар змушений визнати, що Ольга його перехитрила. Разом з тим літописець змалював Ольгу як красиву, мудру, вольову жінку, що захищає інтереси руської землі.

Поетично підійшов до цього факту в російській літературі Лебедев В. “Византия...

И стоит смиренно, тихо в нем славянская княгиня-...
Величавая, седая, венценосная жена!..

Притекла прियाть крещенье Церкви греческой она...
Трепеща проникновенно перед таинством святым...
В страхе Божим, княгиня преклонилась перед ним...
Патриарх ей нарекает имя новое – Елена... [5, 153].

Це оповідання має ознаки штучності. Насамперед – дата приїзду до Царгорода: 955 році цар був не Костянтин, а Роман Лекапен. Це розходження в датах про подорожі Ольги: в 955 та 957 роках викликало гіпотези А.А.Шахматова [8], М.Приселкова [4], С.Томашевського [6]. Вони вважали, що охрестилася вона за Романа Лекапена [1].

У 1618 році український поет киянин Іван Домбровський звернувся до цієї події яку зобразив літописець в латиномовній поемі “Дніпрові камені”. Автор розвиває ідею рівності народів і, бажаючи своєму народові, що потерпав від турків, татар, польської шляхти, добра і волі, звертається думкою до героїчного минулого, ставить руських князів і княгиню Ольгу, одну із семи уславлених жінок світу у приклад. І цю подію переосмислює по-своєму, висловлюючи своє авторське бачення

Згодом до арголідського цесаря рупила Ольга
Гостею на кораблях, і в священній ріці охрестилась.
Та небуденний свій розум жіночий і там проявила,
Бо, коли цар захотів одружитися з нею негайно,
Спершу просила її охрестити, а потім сказала:
Хресниця батьку хрещеному жінкою бути не може.
Грекам страшна була Ольжина мудрість, і світ це
Згодом пізнав. Христа ж шанувала княгиня до скону.
Стать слабосила жіноча виблискує доблестю часто
Подвигів славних чимало осяяно жвавністю жінки [7, 101]

Підсумовуючи осмислене треба визнати, що постать Ольги та наслідки її правління заслуговують на наукове дослідження та увагу. Влучно схарактеризував її М.Грушевський: держала сильною рукою

державну систему й не дала їй ослабнути ні розвалитися [1], наладала дипломатичні відносини з двома наймогутнішими імперіями Європи, представниками культури Середньовіччя. Охрещення Ольги, яке залишилося її приватною справою, дало підстави Костянтину називати її "світанком перед сонцем", прийняття хрещення Володимиром, а сучасникам Володимира казати словами М.Грушевського, що вона була "наймудрішою серед чоловіків".

Таким чином, виважений погляд на розвиток історичної теми в історичних джерелах, українській та російській художній літературі дає можливість побачити глибинне осмислення образу державного керівника. В змалюванні образу княгині істориками та письменниками спостерігається прагнення не тільки висвітлити історію та історичні факти які пов'язані між собою, але і додається художня "правда" якогось філософського узагальнення у процесі розкриття цього суперечливого образу княгині.

Література

1. Грушевський М. Історія України-Руси. К.: Наукова думка, 1991.- Т.1.- С. 470.
2. Повесть минулих літ.-К.: 1992.- 160 с.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х томах. До середини ХУІІ ст.-2 -е вид.- К.: Либідь, 1993.- 640 с.
4. Приселков М.Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII ст., СПб.,1913. С.3-4.
5. Святая Ольга - Владимир Святой: Сборник /сост. Лисовой Н.Н., Поспелов М.Б.- М. Новатор 1996.- 400с.
6. Томашівський С. Історія церкви на Україні.- К.: 1976.- 114 с.
7. Українська поезія ХУІІ століття.- К., 1988.- 301 с.
8. Шахматов А. Разыскания..., СПб...,1908.- С.115-118.

В. Ю. Скорород (м. Кривий Різ)

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ В ПЕРІОД З КІНЦЯ ХVІ ст. ПО СЕРЕДИНУ ХVІІІ ст.

Проблематика спроби дослідження вищеозначеної теми полягає в двох взаємообумовлених аспектах. По-перше - це недостатнє наукове висвітлення даного періоду в культурологічній площині. Така ситуація пов'язана, насамперед, з тим, що культурно-духовний фактор недооцінювався, та й зараз не займає належного йому місця в наукових розвідках значної частини вчених-істориків, які знаходяться на матеріалістично-атеїстичних позиціях. Вони в силу свого мислення не здатні належно оцінити роль культурно-духовних досягнень, їх значний вклад в розвиток людства.

По-друге - даний період дуже часто розглядається необ'єктивно, з